

Mitä sosiaalinen kuntoutus on?

Sisältö, rakenne ja prosessi

Keijo Piirainen, YTT, dosentti, lehtori (Diakonia-
ammattikorkeakoulu)

22.09.2021

Puheenvuoro Yhdistämö-hankkeen tilaisuudessa

Sisälllys

- 1 Perustelut: Miksi sosiaalisen kuntoutuksen sisältöön, rakenteeseen ja prosessiin on kiinnitettävä huomiota?
- 2 Mitä on kuntoutus ja erityisesti sosiaalinen kuntoutus?
- 3 Sosiaalisen kuntoutuksen toimeenpano erityisen tuen merkitys ja nuoret huomioon ottaen
- 4 Tehostettu tuki, vastuullisen asiakasohjauksen vaatimus ja omatyöntekijä
- 5 Sosiaalisen kuntoutuksen eteneminen ja näyttökysymys
- 6 Lopuksi: Muutama sana yhteistyöstä

1 Perustelut: Miksi sosiaalisen kuntoutuksen sisältöön, rakenteeseen ja prosessiin on kiinnitettävä huomiota?

1 Asiakkaiden oikeuksien näkökulma: a) Asiakkaalla on oikeus tietää, millaisten keinojen ja vaiheiden kautta asetettuja tavoitteita tavoitellaan, ja mitä muutoksia hyvinvointiin (toiminta- ja työkyky, työllistyminen, koulutukseen pääsy jne.) on odotettavissa (vaikutukset).

b) yhdenvertaiset perusteet ja palvelu, hyvä kohtelu. (L 2000/812. Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 4 § ja 5 §)

2 Valintojen tekeminen: Kuntoutumiseen liittyvien palvelujen järjestäjä, asiakas, palvelun tuottaja

Miksi sosiaalisen kuntoutuksen rakenteeseen ja prosessiin on

kiinnitettävä huomiota? (... jatkoa) **3 Odotus siirtymisestä näyttöön perustuviin käytäntöihin:**

(Esim. Kuntoutuksen uudistamiskomitean kuntoutusjärjestelmän uudistamista koskevat ehdotukset 2017, vaikka määrittelyyn sisällytetään myös pelkkä empiirinen tieto):

”Kuntoutuksen tulee perustua hyvään kuntoutuskäytäntöön, vaikuttavuustuloksiin sekä käytävissä olevaan tutkimustietoon. Kuntoutus katsotaan yleisesti hyväksytyksi vakiintuneen ja kokemusperäisesti perustellun kuntoutuskäytännön tai tieteellisen vaikuttavuustiedon perusteella.” (Kuntoutuksen uudistamiskomitean ehdotukset kuntoutusjärjestelmän uudistamiseksi 2017, 45.)

Toimintamallien asiakastasoisten vaikutusten perusteella tiedetään, muun muassa, että:

- mitä varhemmin, sen parempi
- kuntoutuksella tulee olla selkeä tavoite ja
- kuntoutuksella on oltava koordinoitu moniammatillinen tuki.

4 Asioiden käsittely ja asiantunti on järjestettävä niin, että asiakas saa asianmukaista palvelua ja toiminta on tuloksellista L2003/434, Hallintolaki)

Asiakaspalvelun hallinta? Joidenkin ammatillisen kuntoutuksen sekä potentiaalisten sosiaalisen kuntoutuksen kohderyhmien määrät Suomessa vuosina 2016-2018

Taulukko. Joidenkin ammatillisen kuntoutuksen sekä potentiaalisten sosiaalisen kuntoutuksen kohderyhmien määrät Suomessa vuosina 2016 – 2018.

Vuosi	Pitkäaikaistyöttömät (potentiaalista sosiaalisen kuntoutuksen kohderyhmää)	Vammaiset ja pitkäaikais-sairaat työnhakijat (potentiaalista sosiaalisen kuntoutuksen kohderyhmää)	Kelan ammatillisen kuntoutuksen palveluja saaneet (potentiaalista sosiaalisen kuntoutuksen kohderyhmää)	Työ-eläkekuntoutujat	Nuoren kuntoutusrahan saajat (KKRL 20a §) (potentiaalista sosiaalisen kuntoutuksen kohderyhmää)	Vapautuneet vangit (potentiaalista sosiaalisen kuntoutuksen kohderyhmää)	Päihdehuollon laitoksissa hoidossa olleet (potentiaalista sosiaalisen kuntoutuksen kohderyhmää)	Kuntoutuspsykoterapiaa saaneet 25–64 v. (potentiaalista sosiaalisen kuntoutuksen kohderyhmää)
2016	209 403	83 637	19 534	15 712	8 361	5 531	8 238	25 712
2017	190 105	80 936	20 369	16 938	9 021	5 576	7 713	30 451
2018	145 462	75 237	21 620	18 391	9 988			36 867

Lähteet: TEM, Työnvälitystilastot; Kelan kuntoutustilastot; ETK:n tilastot; Rikosseuraamuslaitos, tilastot; THL, Sotkanet; Stat Fin

Kuntoutuksen toimintamallien yhdenmukaistamisen vaade

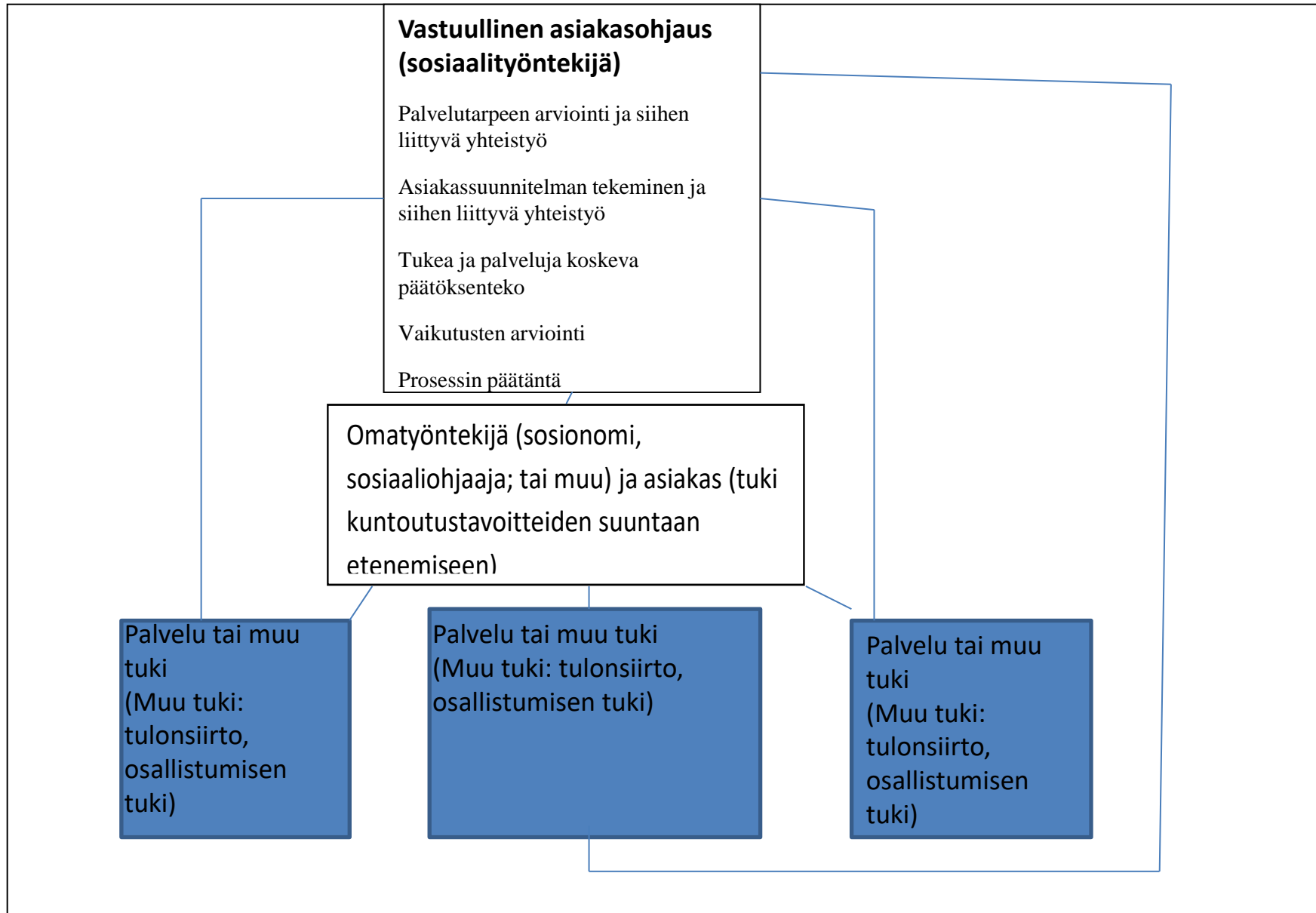
Kuntoutuksen uudistamiskomitea (2017) totesi, että kuntoutuksen tavoitteet ja keinot ovat varsin universaaleja. Komitean ehdotusten mukaan kuntoutuksen on perustuttava yleiseen toimintamalliin, jonka periaatteet ovat samat kaikilla asiakkailla ja eri ikäryhmissä. Toimijoiden välisellä yhteistyöllä on varmistettava, että asiakkaiden kuntoutumisen kulkua ohjaa yksi taho:

”Kuntoutuksen tulee perustua yleiseen toimintamalliin, jonka periaatteet ovat samat kaikilla asiakkailla ja eri ikäryhmissä. Toimintamallin tarkoituksena on se, että kuntoutuja saa tarvitsemansa tuen ja palvelut. Toimintamalliin sisältyvät tarpeen tunnistaminen, arviointi, suunnitelma, päätökset, palvelut ja etuudet, kuntoutujan ympäristöä koskevat toimenpiteet, prosessin seuranta ja arviointi sekä sen pohjalta tehtävät tarvittavat muutokset.” (Kuntoutuksen uudistamiskomitean ehdotukset kuntoutusjärjestelmän uudistamiseksi 2017, 40.)

Mitä merkitsee kuntoutuksen luonne huomioiden sosiaalityössä?

- Perusta vastuulliselle asiakasohjaukselle ("case management) ja...
- Käytännöille ja palveluille, jotka ovat tavoitteellisia ja tehtäväkeskeisiä ("task-centered casework, task centered practice, esim. Reid, Epstein)."
 - kysymys ei ole ytimeltään kriisityöstä ("crisis intervention", esim. Golan) eikä ennaltaehkäisystä muuten kuin syrjäytymisen ehkäisyn mielessä)

Vastuullisen asiakasohjauksen malli sosiaalisessa kuntoutuksessa

2 Mitä on kuntoutus ja erityisesti sosiaalinen kuntoutus?

Kuntoutuksen yleispiirteet ja suunta:

Sisältää:

- 1 Asiakkaan kuntoutuminen
- 2 Kuntoutujan ja asiantuntijoiden välisen työskentelyn
- 3 Kuntoutusasian hallinnollisen käsittelyn.

Kuntoutus:

- on tavoitteellista,
- on prosessinomaista
- koostuu eri palveluista, toiminnoista ja tulonsiirroista.

Kuntoutuminen:

- etenee asetettujen tavoitteiden mukaan,
- etenee asiakkaan omien voimavarojen mukaan,
- on tavoiteltua muutosta.

Sosiaalinen kuntoutus

Nykymuotoisen sosiaalisen kuntoutuksen fokus on erityisesti nuorissa ja työikäisissä (esim. HE 164/2014, L 1301/2014, 17 §.)

- erityisesti nuorten tuen tarpeina mainitaan vaikeudet kiinnittyä koulutukseen, työllistämistä tukeviin palveluihin ja työmarkkinoille.

Yleisen tason tavoitteet:

- sosiaalisen toimintakyky vahvistuu,
- osallisuus edistyy ja
- syrjäytyminen torjutaan

Tehostetun tuen keinoin (vastuullinen asiakasohjaus):

Yksittäisten toimenpiteiden sijaan tuki muodostaa jatkumon, jossa tuki räätälöidään tarpeiden mukaisesti. (HE 164/2014.)

- toimintakyky (sosiaalinen) ja elämänhallinta vahvistuvat,
- osallisuus vahvistuu: itsenäinen selviytyminen, kyky selvittää arkipäivän toiminnoista ja vuorovaikutussuhteista edistyy,
- työelämäosallisuus edistyy

3 Sosiaalisen kuntoutuksen toimeenpano erityisen tuen merkitys huomioon ottaen

- Erityistä tukea koskevat säännökset on tarkoitettu sovellettaviksi tilanteissa, joissa
 - henkilö ei itse kykene hakemaan ja saamaan tarvitsemaansa palvelua ja tukea,
 - henkilön avun saaminen on vaarassa estyä sen vuoksi, ettei hän kykene riittävässä määrin vastaanottamaan tai antamaan avun saamiseksi tarvittavaa tietoa,
 - keskeinen ongelma on useasta eri syystä johtuva tuen tarve tai
 - suuri avun tarve aiheuttaa uupumusta ja vaikeutta päästä tarvittavien palvelujen piiriin. (Sosiaalihuollon soveltamisopas 2017, 26).

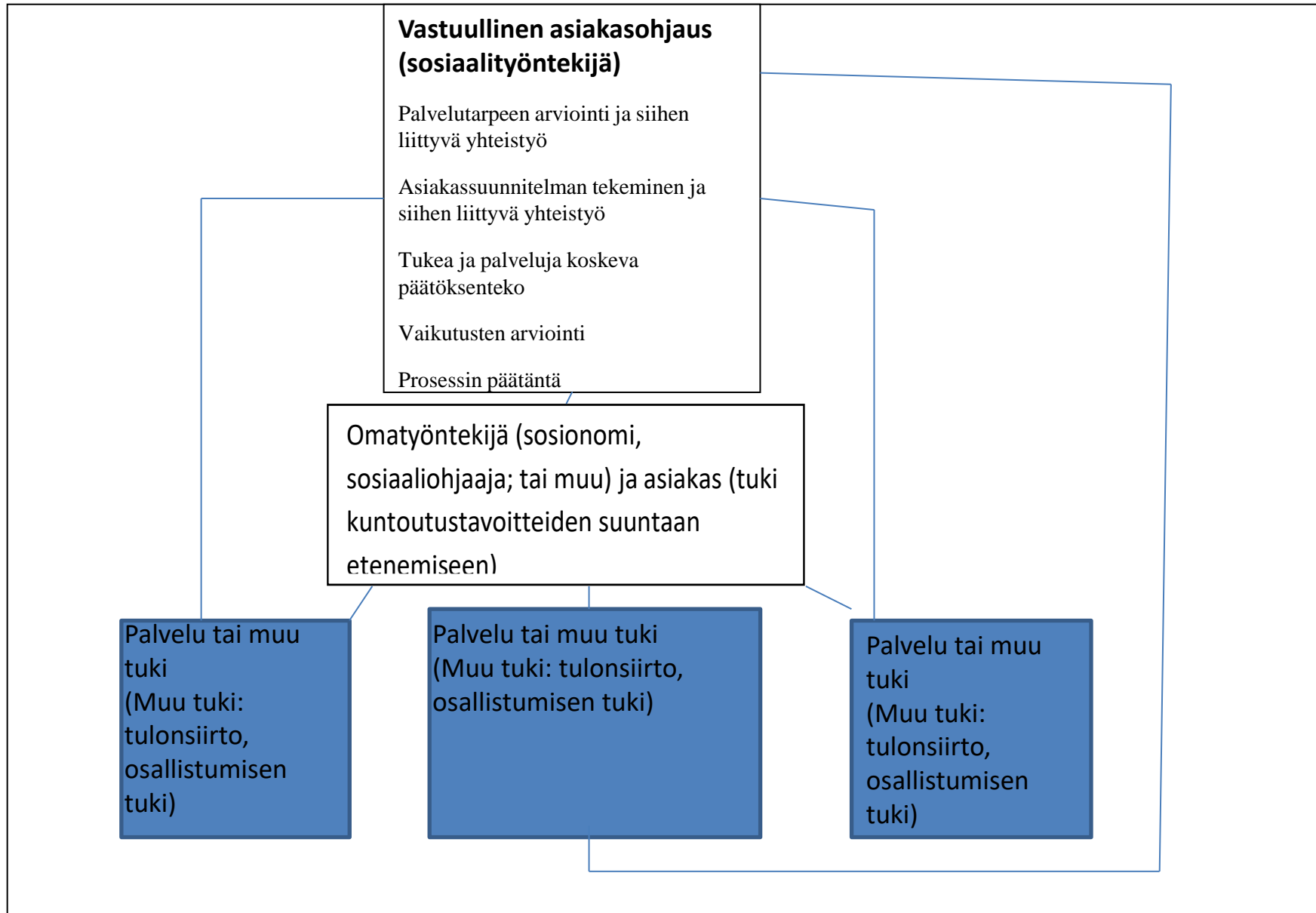
Kohderyhmä erityisen tuen lähtökohtana sosiaalisessa kuntoutuksessa

- STM määrittelee sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaat vaikeasti syrjäytyneiksi (nuorten osalta ei pidä paikkaansa, vaikka olisikin erityisen tuen tarvetta). Vaikeasti syrjäytyneet ovat erityisen tuen tarpeessa olevia asiakkaita, eikä enää luonteeltaan ennaltaehkäisevien toimien varassa tuettavia. Jo nykyistä sosiaalihuoltolakia valmisteltaessa oli tiedossa, että ainakin osa sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaista varsin vaikeassa tilanteessa. Lakiin liittyvässä hallituksen esityksessä (HE 164/2014) todetaan, että sosiaaliseen kuntoutukseen valikoituneiden elämäntilanteet ovat heidän elämäntilanteisiinsa liittyvien fyysisten, psyykkisten ja sosiaalisten tekijöiden osalta varsin vaikeat, ja että he tarvitsevat monia palveluja.
- Sosiaalityön asiantuntemuksen ja sosiaalisen kuntoutuksen ehtoihin liittyvä tehostetun ja erityisen tuen tarve voidaan määritellä juuri monien palvelujen ja tuen muotojen tarpeena kuntoutustavoitteiden saavuttamiseksi tilanteessa, jossa hänen itsensä on vaikea hakea ja saada palvelua.

4 Tehostettu tuki, vastuullisen asiakasohjauksen vaatimus ja omatyöntekijä

”Monia erilaisia palveluja tarvitsevien asiakkaiden kuntoutumisen prosessin hallitsemiseksi asiakasprosessista päävastuussa olevan tahon on otettava käyttöön vastuullisen asiakasohjauksen malli (case management). Tarvittaessa prosessivastuutahon on osoitettava vastuuhenkilö, joka vastaa asiakkaan kuntoutuksen palvelukokonaisuuden yhteensovittamisesta.” (Kuntoutuksen uudistamiskomitean ehdotukset kuntoutusjärjestelmän uudistamiseksi 2017, 43.)

Vastuullisen asiakasohjauksen malli sosiaalisessa kuntoutuksessa

5 Sosiaalisen kuntoutuksen eteneminen ja näyttökysymys

Sosiaalisen kuntoutuksen asiakasprosessi koostuu seitsemästä osasta, kuten sosiaalityön, sosiaalipalvelujen ja sosiaalihuollon asiakasprosessit yleensäkin (vrt. Sarvimäki & Siltaniemi 2007, 23):

- 1) asian vireille tulo (asiakkaan itsensä toiminta, eri tahojen ohjaus ja sosiaalityöntekijän toteuttama asiakkaan tapaaminen);
- 2) palvelutarpeen arviointi (sosiaalityöntekijä);
- 3) asiakassuunnitelman tekeminen (sosiaalityöntekijän vastuulla ja asiakkaan ehdoilla, tarvittaessa muiden yhteistyötahojen tukemana);
- 4) asiakaskohtaisten palveluihin liittyvien ratkaisujen tekeminen (asiakas, sosiaalityöntekijä ja palvelujen tuottajiin liittyvä yhteistyö);
- 5) toimenpiteiden ja palveluiden toteuttaminen (myös ns. toiminnalliset menetelmät, palvelujen tuottajat);
- 6) vaikutusten arviointi ja
- 7) asiakkuuden päättäminen.

Mistä tuen muodoista osoitettavissa eniten vaikutusnäyttöä?

- Tuettu työllistäminen (supported employment) on kansainvälisen tutkimuskirjallisuuden perusteella todettu näyttöön perustuva käytäntö (esim. Bergmark 2019, 132). Se tarkoittaa, että yksilötason ongelmiin kohdennetaan tuki ikään kuin työllistyminen edellä. Työllistymisen jälkeen työssä ja muussa arjessa suoriutumisen tueksi annetaan tarpeellinen tuki.
- Esim. Päihdeongelmaisten onnistuneen työllistymistavoitteen saavuttamisen todennäköisyyttä lisäävät
 - työhön sijoitukset,
 - työpaikalle tarjottava tuki,
 - työllistymistä ja arjen hallintaa tukeva rahallinen tuki (tulonsiirrot) sekä
 - muun muassa aktiivinen työn etsintä ja siihen tarjottava tuki. (Lusk ja Veale 2018, 4.)

Edellä mainitut toimenpiteet voidaan nähdä tuettuun työllistämiseen kuuluvina (supported employment).

Mistä tuen muodoista osoitettavissa eniten vaikutusnäyttöä (...jatkoa)?

Päihde- ja mielenterveysongelmaisten näyttöön perustuvia palveluja ovat niin sanotut integroidut palvelut (Lusk ym. 2016. 248.)

- Keskittyvät kohderyhmän osalta samanaikaisesti päihdeongelmaan että psykiatriseen vajaakuntoisuuteen.
- Palvelujen tasolla integroidut palvelut yhdistävät työelämään suuntautuneen kuntoutuksen, psykologisen lähestymistavan, addiktioiden hoidon ja tehostetun palveluohjauksen (case management).

Mistä tuen muodoista eniten vaikuttavuusnäyttöä (...jatkoa)?

- Päihdeongelmien osalta niin sanottujen mini-interventioiden vaikuttavuudesta on näyttöä (Seppä 2006, 8). Esimerkiksi lääkärit voivat vaikuttaa alkoholia liikaa käyttävien potilaidensa juomatottumuksiin lyhyillä keskusteluilla. Muutama 10–15 minuutin neuvontakeskustelu voi riittää (Daniel E. Jonas; James C. Garbutt; Halle R. Amick; Janice M. Brown; Kimberly A. Brownley; Carol L. Council; Anthony J. Viera, MD; Tania M. Wilkins; Cody J. Schwartz; Emily M. Richmond; John Yeatts; Tammeka Swinson Evans; Sally D. Wood; Russell P. Harris 2012).

6 Lopuksi muutama sana sosiaalisen kuntoutuksen yhteistyöstä

- Tietyissä tilanteissa sosiaalisella kuntoutuksella voidaan tukea muita kuntoutusmuotoja ja niissä asetettujen asiakaskohtaisten tavoitteiden toteutumista.
- Esimerkiksi nuoren kuntoutusrahaa tai ammatillista kuntoutusta saava nuori voi samanaikaisesti saada myös sosiaalista kuntoutusta.
- Kansaneläkelaitoksen taloudellisten kannusteiden ohessa nuorta voidaan tukea vaikkapa itsetuntoa ja luottamusta omiin kykyihin vahvistavan toiminnallisen sosiaalisen kuntoutuksen keinoin.
- Sosiaalisen kuntoutuksen ja työhallinnon välinen rajapinta on ollut sosiaalisen kuntoutuksen perustelujen näkökulmasta alue, jossa eri toimijoiden yhteistyössä on haasteita.
 - Kuitenkin tavoite: Esim. nuorten sosiaalista kuntoutusta toteutetaan tarpeen mukaisesti yhteistyössä nuorisotoimen, sosiaali- ja terveystoimen, opetustoimen, työ- ja elinkeinohallinnon sekä järjestöjen ja muiden toimijoiden kanssa. (HE 164/2014)

Kiitoksia

Kirjallisuutta

- Piirainen, Keijo & Linnakangas, Ritva 2021. Sosiaalisen kuntoutuksen toimeenpano näyttöön perustuvana käytäntönä. Nykytila, suositukset ja haasteet. Yhteiskuntapolitiikka, No 2, 210 – 217.
- Piirainen, Keijo 2019. Sosiaalisen kuntoutuksen asiakasohjaus – nykytila ja tulevaisuus. Teoksessa Piirainen, Keijo & Kivirinta, Mervi (toim.) Turvaverkkoa paikkaamassa. Diakonia-ammattikorkeakoulun TKI-toiminnan vuosikirja 4. Diak Työelämä 16. Diakonia-ammattikorkeakoulu: Helsinki, 38–55.
- Piirainen, Keijo 2018. Kriisiavusta vastuulliseen asiakasohjaukseen. Opas sosiaalisen kuntoutuksen rakenteen ja prosessin haltuunottoon. Diak Puheenvuoro 18. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Piirainen, Keijo 2018. Yhdenmukaisuutta ja tapauskohtaisuutta sosiaaliseen kuntoutukseen – palveluohjaus julkisen toimijan ratkaisuna. Teoksessa Kostilainen, Harri & Nieminen, Ari (toim.) Sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmia ja mahdollisuuksia. Diak Työelämä 13. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, 39–57.
- Piirainen, Keijo; Linnakangas, Ritva & Suikkanen, Asko 2018. Palkkatyötavoitteista sosiaaliseen kuntoutukseen – tehostetun tuen keinoin yksilöllisiin muutoksiin? Teoksessa Lindh, Jari; Härkäpää, Kristiina & Kostamo-Pääkkö, Kaisa (toim.) Sosiaalinen kuntoutuksessa. Rovaniemi: Lapland University Press, 98–122.